

BİBLİYOGRAFYA

ALESSIO BOMBACI - STANFORD J. SHAW, *L'Impero Ottomano*, Torino 1981, XVI-643 Sayfa. Metin dişı 35 siyah - beyaz ve renkli tablo bulunmaktadır. Torino'daki U. T. E. T (Unione Tipografico - Editrice Torinese) yayınevinin "Nuova Storia Universale dei Popoli e delle Civiltà" adlı dizinin 6. cildinin 2. kısmıdır. Ederi 45.000 İtalyan lirası (liret) dir.

İtalya'nın kuzey taraflarındaki büyük sanayi şehirlerinden birisi olan Torino'daki U. T. E. T yayınevi, yayınlamakta olduğu yeni büyük bir dünya tarihi serisi [tam adı ile : Yeni Ülkeler ve Medeniyetler Genel Tarihi] içinde bir de Osmanlı Tarihi yayınlamakla, yıllardan beri bu ülkede mevcut bir boşluğu doldurmuştur. Yüzyıllardan beri Anadolu yarımadası ve dolayısı ile Türk tarihi ile çok yakın ilişkileri bulunan İtalya yarımadasının şehirlerindeki kitaplık ve belgeliikleri tarihimiz bakımından çok çeşitli malzeme içermektedir. Bununla beraber, bir büyük Osmanlı Tarihinin bu yüzyılda bir araştırmacı tarafından kaleme alındığına veya önemli bir eserin çevrildiğine tanık olmadık. Ancak özel konuların işlendiğini kitap ve makalelerin bolluğu insanın başını döndürmekte ve çoğu kez izlemek bile güçleşmektedir. Bunun çok istenen bir kaynakçasının henüz yapılmamış olmasına da her kütüphaneci ve tarihçi hayret etmekle beraber, esaslı bir girişim henüz bulunmamaktadır. Bu arada İtalya'da islâm ve iranistik araştırmalarının çok ilerde olduğunu da belirtmeliyim. En iyi bir Osmanlı Tarihinin gene bu ülkede yayınlanacağına dair yıllardan beri süre gelen tahminim ve inancım vardı. Nitekim şimdi elimizde bulunan bu kitap inan ve güvenimizi arttırmıştır. Son devrin en iyi Türk tarihi ve medeniyeti araştırmacılarına hazırlattırılan bu kitabı elimize aldığımız (1982 yılı ortalarında satışa verildi ve sayın arkadaşım Aldo Gallotta tarafından yayınevinin bir nüsha ihda etmesi sağlandı) günden beri derin bir hayranlık ve takdir dolu hislerle taradım. Hediye edilen bir kitabın tanıtmasının güç olduğunu bildiğim için, kusurlu ve eksik bulunan taraflarını saklama gayreti içinde olma zaafından kurtularak, bu satırları kaleme aldım. Yapılan her güzel çalışmayı saygı ile karşılayan bir kişi olarak, bu güzel kitabın kısa bir tanıtmasına girişmekten kendimi alamadım. Bir büyük Osmanlı Tarihi'ni tek başına yazmanın güç olduğu çağımızda, kuruluş ve yükseliş dönemleri prof. Alessio Bombaci'ye havale edilmişti. Kalan kısmı üstlenen araştırmacılar (ilgili yayınevinin adıma gönderdiği tanıtma bültenlerinde öğrendiğimiz) nedenlerini bilmediğimiz tarzda vazgeçtikleri için, konu S. J. Shaw'a havale edilmiştir. İç kapaktaki notta anladığımız üzere, İngilizce olarak yazıp teslim eden Shaw'un eseri, İtalyancaya çevrilmiştir. Serinin geleneğine uygun bir yöntemle, okuyanları yormamak için dip notları konmamış ve sorunlar paragraflar içinde tartışılarak kaynakça dip tarafta verilmiştir. Kitabın düzenine uygun bir şekilde, iki kısımda ele almayı tercih ettim.

İlk kısmı kaleme alma işini üstlenen ve Türk medeniyeti tarihi üzerindeki çalışmalarını yaşamının son yıllarına dek sürdüren müteveffa prof. Alessio Bombaci, ölümünden bir hafta kadar önce son kısmını bitirdiği eserinin basımı göremedi. Dilcilik ve yazın tarihi alanlarındaki erudisyonunu her yönüyle kanıtlayan Bombaci, gerçekten tarihçilik alanındaki başarılarını bir kez daha elimizde bulunan anıtsal kitap ile pekiştirmiştir. Yıllar süren büyük bir sabırla her türlü ana kaynağı tek tek gözden geçiren, değerli araştırmaları da ihmal etmeyen Bombaci, bu kitapta “Osmanlı öncesi dönemden XV. yüzyıla kadarki Türkiye” adlı birinci kısımda, İstanbul’un Türkler eline geçmesine zamanı, incelemiş ve ortaya koymuştur (s. 1-365). Yedi taneye ayırdığı bölümlerde sırasıyla : Osmanlılardan önce Oğuzlar ve Selçuklular (5-9), II-Osmanlı öncesi Türkiye (14-50), III-Türkleşmek ve İslamlaşmak (51-106), IV-Moğollar, 1243-1328 (108-145), V-Türkmenler dönemi. XIV-XV. yüzyıllar (146-190), VI-Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Avrupa’ya geçişi 1300-1352 (190-228), VII-Avrupadaki genişleme ve İstanbul’un alınışı 1353-1453, (232-368) diye ayrılmıştır. Sözbaşında, M. d’Ohsson’un bir tümcesiyle başlayan Bombaci, Türk kavramının geçirdiği evrelere değindikten sonra, Türk ve İslam geleneklerini en çağdaş koşullar altında kendi sinesinde barındıran Osmanlı Devleti’nin, birbirlerinden tamamen farklı toplulukları bir araya getirip yaşatırken, doğu ile Batı dünyaları arasında orta bir yol tuttuğunu ortaya koyar. Son paragrafda “Osmanlı Tarihi’nin temelini meydana getiren bireyler Türk faktörü, İslam faktörü, yerel faktör ve batıdır”, dedikten sonra onu “Step İmparatorluğunun” Türkleşmesi yani Orta Asya göçbelerinin yarattığı kurumlardan biri veya Arap-İslam İmparatorluğunun Türk karakterine sahip olması veya Doğu Roma İmparatorluğunun bir devamı sayabilir. En son ileri sürülecek husus, Avrupa tarihinde daima birinci derecede olmak üzere, öznel veya nesnel *sui generis* (kendisine özgü) bir imparatorluk saymalıyız” demiştir. Böyle kısa bir sunuşta, günümüze dek süregelen tartışmaları özetlemek, çok az tarihçinin başarılı olduğu bir sonuçtur.

Avrupalı tarihçiler için, bilhassa kitabın yayımlandığı İtalya’da, Türk tarihinin en önemli tarafı İstanbul’un Türkler eline geçişi ve en parlak devri sayılan XVI. yüzyıl tarihidir. Başta Venedik Cumhuriyeti olmak üzere birçok İtalyan devleti bu yüzyılda muhakkak Türklerle ilişki içinde bulunduğu için, belgeliklerinde sayısız malzeme bulunmaktadır. Diğer taraftan, Türk belgeliklerinde bulunan malzemenin araştırılıp ve yayınlanması gerekliliği üzerinde dururlar. Böyle bir çalışmayı gerçekleştirecek araştırmacılar gurubu bu ülkede yaratılmadı. Daha başka ülkelerin tarihçileri çalıştıkları gibi, Türklerin Önasya’da gördükleri dönemden sonraki devirlere ait değerli İtalyan kaynakları bulunmakla beraber inceleme ve yayınlama başarısı Fransız, Alman ve Avusturyalı tarihçilere nasip olmuştur. Şimdi bunların tam bir sentezini yaratmak ve ortaya başarılı bir eser koyma şerefi, Alessio Bombaci sayesinde, tekrar İtalya tarafına yönelmiştir. Bunda, muhakkak onun kaynak bilgisinin üstünlüğünün büyük payı bulunmaktadır. Sayısı maalesef çok az olan Türk kroniklerinin verdikleri bilgileri batılı kaynaklarla takviye eden Bombaci, bilimsel üstünlüğünü bir kez daha ortaya koymuştur.

Eserinin ilk taraflarında Bombaci, Türklerin M. S. 552 yılında ilk kez kendi adlarıyla tarih sahnesine çıktıklarına işaretlerle, kutsal Ötüken dağlarında kendilerine has bir devlet kurmakla, Çin egemenliğinden kurtulduklarına değinir. Türk ünvan-

ları üzerinde bir dizi araştırması bulunan Bombacı'nın bundan sonraki satırları, Oğuzların Türkler arasında seçkin bir yer kazandıktan sonra Selçuk subaşının soyu altında büyük bir imparatorluk kurmaları hakkındadır. Türklerin batıya göçünü gerçekleştiren bu devlet hakkında kesin bir yargıya varmamıştır. Bir taraftan eski Türk geleneklerini devam ettiren, bir taraftan ilişki kurduğu her toplumun bir özelliğini benimseyen bu devlet için, göçebelerin yaşayışına dayanan güçlü bir yerleşik teşkilat kurma başarısını över. Kurdukları güçlü devletin İran'da yerleştikten sonra daha batı taraflara kayıp Azerbaycan, Irak ve Anadolu içlerine ilerlediklerine ve Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim İnal yönetiminde toplanan kuvvetlerin Bizans İmparatorluğuna karşı giriştikleri başarılı ilerlemelerin Türklere yeni bir vatan kazandırdığı ve Malazgirt (Manzikerta yazımı ısrarla tekrarlanmıştır) utkusundan sonra bunun pekiştiği özlü bir biçimde anlatılmıştır. Köseadağ (1243) savaşından sonraki dönem içerisinde Anadolu yarımadasında gerçekleştirilen yeni uygarlık, yerel halk ile meydana gelen karışım örneklerle gösterilmiştir. Süryani ve Ermeni kaynaklarında Türklerin koruyuculuk tutumlarının neler olduğuna da değinen Bombacı, Selçukluların kendi tabaları saydığı ortodoks mezhebindeki halkın Bizans ile ilişki kurmalarını istediğini ve bu arada Batı dünyası ile ticaret ilişkilerine girdiklerini ayrıca belirtir. Anadolu'da yapılan değişim sosyal ve ekonomik ölemlerle sağlamlaştırılmıştır. Geçici bir akın olmadığı, yaptırımların sürekliliği ile bellidir. İbn-i Bibi'deki küçük kayıtları diğer batılı kaynaklarla değerlendiren Bombacı, kent yaşamına da yeni bir görünüm verildiği üzerinde durur (s. 84-92). Yeni vergi ve arazi düzeni de, Bizans'dan alınma yöntemler varsa da Türk geleneklerine göre yürütülür ve sanat hareketleri de yeni gelenlerin dünya görüşünü yansıtır. Seksen yıllık Moğol egemenliği, Anadolu'nun Türkleşmesini engellemiştir. İlhanlıların uyguladığı ekonomik girişimler, bir süre sonra eriyip gitmiştir. Ülkeye sahip Türkmenler her yönüyle kendi gelenek ve göreneklerini ortaya koyarlar. XIV. ve XV. yüzyılları kapsayan bu döneme de eğilen Bombacı (s. 146-189) batı ile olan ilişkiler, yeni anayurda getirilen kültür varlıkları üzerinde durmaktadır. En güzel işlediği kısım, kuruluşta başlayıp İstanbul'un fethine kadar süreyi kapsayan sayfalardadır. Bursa taraflarının (buradaki Bitinya terimini, italyan okurların anlaması için kullanır) verimliliği üzerinde durarak bir çoban ve tarım toplumunun, Söğüt kasabası ve civarında güçlendikten sonra önemli üretim ve tüketim yerlerini düzenli bir şekilde ele geçirmesine değinir (s. 191-193). Bizans kaynaklarında verilen bilgilerin, Aşıkpaşa-zâde tarihindeki bilgilerle karşılaştırılmasını yapar. 27 Temmuz 1301 günü İzmit yakınlarındaki Bafcon savaşı hellenizmin Türkler karşısındaki kesin yenilgisini belirleyen olaydır (s. 195). Bursa'nın fethini çok arzu eden ve büyük hazırlıklara girişen Osman Gazi artık çok yaşlanmıştır ve 1324 yılında yönetimi oğlu Orhan Gazi'ye devreder. Yeni padişahın yönetimi hem Bizans hem komşu devletler için bir uyarıdır, bir yeni devletin ortaya çıkışını belirtir. Yeni bir devletin doğuşu (s. 201-210) kısmında Türklerin çoğunluk olarak yerli ortodoks toplumu assimile ettiğine dair görüşü benimseyen Bombacı, Gibbons görüşüne yatkın değildir ve burada Türklerin belirli bir uygarlık düzeyi yarattıklarını kısa satırlarla ispat eder. Devlet teşkilatının kuruluş faslından sonra, vakıfların ve ordunun durumlarını inceleyen kısımlardan sonra Avrupa'ya geçişten İstanbul'un alınışına kadarki süre inceleniyor. Bir yüzyıllık dönem hakkında Osmanlı

ve Bizans kaynaklarını karşılıklı olarak tahlil eden ve Marmara havzasının fethinden sonra Çimpe (bu kitapta Tsympe) kalesi yoluyla Rumeli fethinin nasıl gerçekleştirildiği gene sentetik bir tarzda işlenir. Tartışmalı tarihler üzerinde de duran Bombaci, polemikten kaçınmıştır. Gelibolu ve Edirne kentlerinin fetihleri tarihleri üzerinde ve Orhan Gazi'nin vefatı tarihine ait Osmanlı kroniklerinin tutarsızlığına ışık tutan ve araştırmacıları kısaca ad vererek geçen bu kitapta, çağın siyasal olaylarına da geniş bir yer verilerek, Osmanlıların genişlemesinin anahatları rahatlıkla açıklanmıştır. Trakya fethinin başarıyla yürütülmesi, buranın türkleştirilmesi ve islamlaştırılması hızlandırılmış, bunun başarıyla uygulanmasından sonraki tarihlerde de Balkan yarımadasının fethi hızla ve düzenli bir yöntemle gerçekleştirilmiştir (s. 253). I. Murat ve Yıldırım Bayezid'in başarılı savaşlarını hem çağdaş kaynaklar hem sonraki araştırmalara göre inceleyen ve akıncı beylerin bu başarıdaki paylarına da değinen müellif, Arnavutluk fethi sırasında Venedik Cumhuriyetinin izlediği tutumu incelemiştir. Türklerin bu hızlı gelişmesinin Avrupa'da yeni bir haçlı ordusu zihniyetinin uyanmasına ve birleşme gereksinmesinin yaratılmasına neden olduğunu bunun sonucu meydana getirilen ordunun Niğbolu'da 25 Eylül 1396 günü büyük bir bozguna uğratılması üzerine, Avrupa'da bir Türk korkusu ve yenilmezlik efsanesinin doğduğuna işaret edilmektedir (s. 267). Bu gelişme Ankara Savaşı (1402)ndan sonra bir süre için duralamış görünüyorsa da, çabuk toparlanan Osmanlıların tekrar canlanıp Anadolu Türk birliğini kurduklarını ve Rumeli'de ellerinde bulunan topraklarda yeni bir düzenlemeye geçtikleri, patlak veren Bedreddin ve Börklüce Mustafa ayaklanmalarını çok az bir zararla atlattıkları, 1421 yılından sonra gerçekleştirilen gücün Varna savaşından sonra iyice yerleştiğini ortaya koyar. Bombaci bu dönemin yorumunu '*Gazavat-ı Sultan Murad*'adlı değeri ve yayını son zamanlarda ortaya çıkan esere göre yapmıştır. Sonraki dönemleri de aynı yeteneğiyle işledikten sonra, 1451 yılında başa geçen II. Mehmed tarafından Türkler ve İslamlar tarafından yüzyıllardan beri hayal edilen İstanbul'un alınışının tarihi işlenir. Bombaci, bu kısmı ölümüne çok yakın bir süre önce bitirmişti. Çok emek verdiği bu eserinin çıkışını görememekle beraber kalıcı bir kitap bırakan nadir kişilerden birisi olarak aramızdan ayrıldı. Tam bir bilim adamı ciddiyeti ile eğildiği Osmanlı Tarihi, polemik dolu satırlarla değil, italyan okurların gereksinmesi de göz önünde tutularak yazılmıştır. Yaygın bir dil olmayan italyanca yazılması, kıymetine hanel getirmeyecek ve erbabı tarafından ele alınacaktır.

İkinci kısmı kaleme alan prof. S. Shaw hakkında fazla bir şey söylemeyi gereksiz görmekteyiz. Yıllardan beri kitaplık ve belgeliklerimizde çalışan sayın müellif, daha önce de kaleme aldığı ve ingilizce olarak yayınladığı tarihinin bir özeti gene tarafsız bir yöntemle italyan okurlara Osmanlıların son dönemini işlemiştir. Dört ana bölümde ele aldığı konular sırasıyla : Parlak dönem (1453-1566), Desantlizasyon (adem-i merkezîyet) ve geleneksel düzenleme (1566-1808), Çağdaş yenilenme : imparatorluğun sarsılması ve gerilemesi (1808-1876), Osmanlı Devletinin sonu, II. Abdülhamid döneminden, Kurtuluş Savaşı sonuna dek (1876-1923), diye ayırdığı kısımlar için ayrılan sayfalar belki ilk bakışta yetersiz görülecektir. Osmanlı tarihinin bu çok hareketli ve müellifin mütehasısı olduğu devir için ayrılan 223 sayfa (s. 369-592), sorunların Bombaci gibi tartışılarak ele alınma-

sını engellemiştir. Kaleme aldığı Osmanlı Tarihi kitabı ile günümüz araştırmacıları arasında bir eleştiri ve tartışma alanı açan sayın prof. S. J. Shaw, önce İngilizce olarak yazdığı ve kitabevinin görevlisi tarafından İtalyancaya çevrildiği satırlarında, İtalyan okurlara ülkemizin tarihini tanıtmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in fetih hareketlerinden sonraki olaylar kısa ve özlü paragraflarda incelenmiştir : Bayezid II. (s. 374-380), Selim I. (s. 380-383), Kanuni Sultan Süleyman (s. 383-421). Desantralizasyon ve geleneksel reform dönemi diye ayrılan bölümde, bir sarsıntı içine giren Osmanlı Devletinde bu değişimin nedenlerine ayrılan gözlemler ve bunların sonuçları üzerinde durulmuştur. Kurumların ve ekonomik yapının sağlam temeller üzerinde kurulmuş olması, sarsıntının az bir yitikle geçirildiği, çeşitli düşünürlerin bu konudaki gözlemlerine yer verilmiştir (s. 423-430). XVI. yüzyıl sonu Osmanlı Tarihi için değişik yorumlara uğrayan bir konudur. Topraklarımızın en geniş dönemine ulaşması, Avrupa ekonomik yapısına, bu arada anamalcı düzene ayak uydurmuş olması bir kenara konulmakta ve büyük toprak fetihleri durduğundan dolayı bir duraklama içinde bulunduğu öne sürülür. Elimizdeki kitap da bu görüşü destekler havadadır. Bu dönemde Asya ve Avrupa taraflarında sağlanan başarılarla bir yorum getirilmemiştir. Tartışmasını bir kenara bırakıp kitaba dönecek olursak, sırasıyla Selim II., Murad III., Kadınlar Saltanatı ve Osman II. nin biraz fazla İleriye götürülen kişiliği (s. 437) konusundan sonra, Murad IV. dönemine geçilmiştir. İktidarı ele almaya dek çalkantı içinde bulunan devletin bu genç padişahının 1632 yılında otoritesini kurduktan sonra, İran üzerindeki başarısı incelenmiş, onun ölümünden sonraki 16 yıllık devir Kemankeş Kara Mustafa Paşa ve diğer düzenleyicilerin gayretleri ile geçmiştir, Köprülü ailesinin sadrazamlığa geçişi devlet mekanizmasının canlanmasına ve yeni bazı fetih hareketlerinin gerçekleşmesine yol açtı (s. 444-447). Başarısızlıkla sonuçlanan II. Viyana Kuşatması ve toprak yitiğine yol açan Karlofça Barışı (1699), artık Osmanlılar için yeni bir dönemin geldiğini haber vermişti. XVIII. yüzyıl boyunca yapılan her türlü girişim devlet topraklarının elden çıkışına engel olamamıştı. Ordu ve donanma ıslahı için yapılan çalışmalar, yeni okulların açılması ile yeni boyutlar kazanır. XIX. yüzyıl yeni bir reform dönemi olmakla beraber devletin çöküşü kaçınılmazdır. Tanzimat dönemi hazırlıkları, uygulanması, devlet kuruluşlarının orduda, maliyede, donanmada yeni düzenlemelerin yapılmasına neden olması yanında, çok değişik düzene giren dünya siyasetinde Osmanlıların da yeri güzel bir yöntemle ele alınmıştır. Mütihassısı olduğu bu dönemi değerli toplu bir şekilde özetleyen prof. Shaw, merak edilecek her konuyu başlıklar altında ele almıştır. Son kısımda Abdülhamid II. saltanatından sonraki 47 yıllık devir, aynı düzenli ölçü içinde kaleme alınmıştır. Ermeni sorunu gibi çok hassas bir konuyu kısa fakat net bir şekilde özetleyen müellif (s. 534-536), Osmanlı toplumunun en varslı "Milleti" nin hiç bir zaman ve hiç bir yerde çoğunluğa sahip olmadığını, esas kitabından sonra, burada da batılı aydınlara haber vermekte, Ermeni teröristlerin geçen yüzyıl sonlarından beri giriştikleri eylemlerin temelsiz ve sonuçsuz kalacağını vurgulamıştır. 33 yıllık Abdülhamid dönemini tartışma konusu yapmadan tarihci yöntemi ile ele alan Prof. Shaw olumlu gelişmeleri sırası gelince işaret etmiştir. Fakat bu girişimler çalkalanmayı ve Avrupa etkisiyle sarsılan Türk bünyesini rahatsız ettiği için 1908 yılında yeni bir dönemin başlamasına ve ülkenin yeni harplere

girmesine ve yenik düşmesine engel olmadığını vurgulamıştır. Jön Türkler ve İttihat ve Terakki konuları da ihmal edilmemiştir. Son devir Türk düşün ve siyasal yaşamında önemli yeri bulunan bu hareketler devlete canlılık değil, toprak yitiğine yol açmıştır. Birçok Osmanlı tarihi yazarlarına karşılık, Türk bağımsızlık savaşına da yer veren müellif (s. 584-592), son halife Abdülmecid'in ülke dışına çıkarılmasıyla 640 yıllık bir devlet ve aile tarihinin 3 Mart 1924 günü sona erdiği tümcesiy-le eserini kapatır. Bir genel tarih çerçevesi içinde okuyanları fazla sorunlar içinde bunaltmadan kaleme alınması istenen bu kitapta bazı basım aksaklıkları dışında, İtalya'da tarihimizi son bilimsel verimlere göre tanıtan bir üründür. Kaynakça (s. 593-611) konulara göre düzenlenmiş ve derinleşmek isteyenler için yararlı olacak bir klavuzdur. Yayınevinin düzenlediği dünya tarihi serisinde her cilt için istenen zaman dizimi M. Ö. VI. yüzyıldan başlayarak 1924 yılına dek gelmektedir (s. 613-625). Özel adlar dizini, Osmanlı adları için çeviriyazıya göredir (s. 627-643). Resimler değişik yerlerden alınmadır. Çok merak edilen görkemli camilerimiz yanında Barlett, Lewis gibi İstanbul hakkında gravür yapanların eserleri, türk minyatürlerinden alınma örnekler renkli veya siyah - beyaz olarak okuyanların gözünü okşamaktadır. Tek belge yayını s. 416-417 arasında, Genova Devlet Arşivinde bulunan, Fatih Sultan Mehmed II. tarafından Galata'daki "efrenc taifesine" verilen fermanın Ahmed I. zamanında yapılan teçdidine ait fermanıdır. Yakın bir geçmişte bu belgeyi bir inceleme konusu yapmıştım. Venedik Devlet Arşivindeki türkçe belgelerden veya başka yerlerden örnekler alınabilirdi. Bununla beraber çok şık ve güzel bir baskı ile ortaya konan bu kitap, dünyaca ünlü yayınevi tarafından birçok aydının kitaplığına ayrıca ihtisas merkezlerine ulaştırılacaktır. Çok değerli iki araştırmacıya hazırlattırılan bu cilt bilimsel düzeyi bakımından bir olay kabul edilecek ve tutunacaktır. Katkısı bulunan her kişi ve kuruluşa teşekkür ve tebriklerimizi iletirken, bu kitabın yayını bir dönüm noktası yaratacağına ve tarihimizin nasıl çalışılması gerektiğini birçok aydına öğreteceğine inanıyoruz.

Yrd. Doç. Dr. MAHMUT H. ŞAKIROĞLU